

MUALLIMOV SVIJET KNJIGE

Hadžem HAJDAREVIĆ

DUG SREBRENICI I POEZIJI

Džemaludin Latić: *Srebrenički inferno* (spjev). Bosančica-print, Sarajevo, 2001. Biblioteka "Akme"

U nekim sretnijim društveno-psihološkim okolnostima pojava spjeva *Srebrenički inferno* Džemaludina Latića bio bi vanredni književni i kulturni događaj. Latić je, prema stihotvornom modelu Danteove *Božanstvene komedije*, uznastojao pjesnički uobličiti dramu i užas Srebrenice kroz sudbinu jedne žene, Bošnjakinje, muslimanke, žrtve fašističkih bestijalnosti na Balkanu, dramu koja se nastavlja *odvijati* i u našim svijestima, sjećanjima i budućnostima... Jer, "šta je poezija koja ne spašava / Narode i ljude? / Učesništvo u zvaničnim lažima...", posredno se pita i sam Latić kroz riječi Czeslawa Milosza stavljene u *motto* ovoga spjeva. Nešto ranije, mudre (i sjetne) riječi ovoga poljskog pjesnika "Pjesnik pamti" poslužit će Latiću kao *motto* i u knjizi pjesama *Dome Davudov*, što sve govori da za Džemaludina Latića poezija niti je kad bila niti će biti "učestvovanje u zvaničnim lažima", nego onaj Božiji dar koji umjetniku treba poslužiti za vlastitu "borbu" dostizanja one vrste osobnog i kolektivnog

pravovremenog *pamćenja* u vremenima koja dolaze. *Srebreničkim infernom* se i planetarna i kozmička drama bosanske žene nanovo *utjelovljuje* u prostranom domu pjesme.

O spjevu će, dakako, još biti govora. Namjera ovoga osvrta najprije je u tome da skrene čitateljsku pažnju. Ogluha za dobre književne sadržaje već je nažalost postala pravilo u ponašanju.

Srebrenički inferno, od Prvoga do Osamnaestoga pjevanja, prati oštru liniju balkanskog sasvim stvarnoga pakla. Danteu je trebalo da *Božanstvenu komediju* oblikuje prema vlastitoj imaginaciji i moćnom umijeću versifikacijskog oblikovanja stiha. Latićev *pakao* u *Srebreničkom infernu*, sve prijeteeće đavolje mreže, kušnje, zlosti, užasi, mržnja od koje se stvoru Božijem krv ima da zgruša, već bijahu *videni* u najnaturalističkoj svojoj formi. Pjesniku je ostalo samo da sve te slike i senzacije obujmi snagom vlastitog pjesničkog pregnuća i dovede do odgovarajuće razine stiha. U tome se Latić pokazao kao veliki majstor stihovanja...

Silazeći niz tercine *Srebreničkog inferna*, niz stihove stegnute, dakako, jedanaestercem, i vizualizirajući prostore u kojima se zbiva srebrenička koliko i svaka druga kosmička drama, mi *silazimo* u najdublje nesreće povijesti Balkana i Evrope, *silazimo* u vlastite taloževine od sjećanja i emocija, *silazimo* niz rubove vlastitih mogućnosti u podnošenju (ponavljanju) jednom već dogođenoga užasa, tražeći žižak svjetlosti koji će nas uspjeti *vratiti* "gore". Prema svjetlu. Pjesnik kao da je i sam osjetio tu našu moguću čitateljsku zagrcnutost balkan-

skim fašističkim mrakom pa je u posljednjem (Osamnaestom) pjevanju, kao svojevrsnom epilogu, *utanačio* da "kršćanka Marija u Raveni, gradu gdje je sahranjen Dante Alighieri, pjesnik *Pakla*, prima Neznanu Bošnjanku i njezina jetima", istu onu Neznanu Bošnjanku kojoj je posvećen ovaj spjev. Slijedi dirljivi razgovor između muslimanke i kršćanke u kojemu se pale žišci nade da je izlaz iz pakla mržnje i nepodnošenja moguć i da zločini kršćana na Balkanu nad muslimanskim življem nemaju veze s izvornim porukama vjere Mesiha, sina Marijina... Dolaskom Neznane

Bošnjanke u Danteovu Raveni uspostavlja se neposredna, ne samo simbolička (ili stihomodelativna) veza pjesnika *Srebreničkog inferna* i pjesnika *Božanstvene komedije*. Posljednjim pjevanjem Džemaludin Latić vraća se kur'anskoj metafori Doma Davudova iz kojega su potekle vjerske sljedbe i pod čijim je krovom moguće pouzdano *pomi- renje* i nada za slobodu.

Koricama *Srebreničkog inferna* pridodata je i poema *Šahovići*, objavljena jednom ranije u islamskim informativnim novinama *Preporod*, koja u nešto drukčijem pjesničkom ritmu govori o

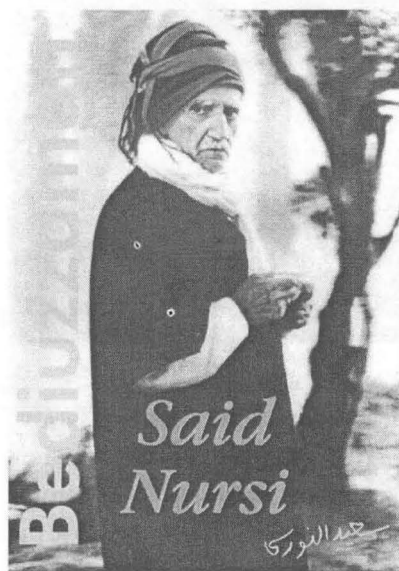
kontinuitetu genocida i zla na Balkanu... Ovom se knjigom pjesnik Džemaludin Latić, na radost svih onih koji u njemu prvenstveno vide jednog od najvećih bošnjačkih pjesnika druge polovine XX vijeka, nanovo vraća poeziji. Tu je Latić na najsigurnijem, potpuno *svome* terenu... *Srebreničkim je infernom*, slijedeći Miloszeve rečenice navedene na početku spjeva, autor je *izmirio* dio svoga pjesničkog duga prema Srebrenici, kao najuzvišenijoj metafori Bosne, ali i itekako obogatio savremenu književnost Bošnjaka i Bosne.

m

EVLIJA ILI FANATIK

Ihsan Kasim Salih: *Bediuzzaman Said Nursi* (biografija). IK "Liljan", Sarajevo, 2002. Biblioteka "Život". Sa arapskoga preveo: Abdulah Smajić

Oni koji budu pročitali biografiju alima i misionara Bediuzzamana Saida Nursija, ispisanu rukom njegova zahvalnog poštovaoca Ihsana Kasima Salihija, uz, dakako, Nursijeve *Risale-i Nur*, skoro će biti impresionirani jednom osobitom, principijelnom, alimskom, mu'minskom biografijom. B. S. Nursi bio je jedan od onih misionara islama koji nije prezao ni od kojih političkih, policijskih, potkazivačkih, ponižavajućih tortura i za kojega bismo mogli reći da je bio evlija. S druge strane, njegovi oponenti, političari i čuvari Ataturkove, posthilafetske vlasti u Turskoj, mučitelji i progonitelji, na sve su se moguće načine trudili

da ga se kod Nursijevih poštova- laca i sljedbenika proglašuje fanati- kom, čak neuračunljivim fanati- kom, da ga se stjera u podrum,

anonimnost, bezutjecajnost... Zato su u pravu svi oni koji kažu da je u povijesti ljudskoga roda malo knjiga koje su izvršile toliko velike preokrete u svijestima i po- našanjima ljudi kao što su to učinile *Poslanice Nura* Bediuzzamana Saida Nursija.

Još je rahmetli Fejzulah Hadžibajrić prije više od trideset godina (u *Takvimu* za 1971. godinu) skrenuo pažnju na *Risale-i Nur* Ustaza Nursija, kako su poštovaoci rado zvali svoga auto- ritativnog alima: "Iz ranije proči- tanih brošura saznao sam Seido- vo stanovište da je glavni zadatak islamologije ovih decenija osvjet- ljavaње istine vjerovanja..."

Sama knjiga Ihsana Kasima Salihija podijeljena je u tri velike cjeline. Prvi dio, u tri poglavlja, aktualizira život B. S. Nursija, od najranije mladosti do nastanka *Poslanica Nura* i preseljenja na ahiret 23. marta 1960. godine. U Drugom dijelu predočen je sažeti

analitički prikaz *Poslanica Nura*. Treći dio donosi fragmentarni izbor iz Nursijevih *Poslanica...* B. S. Nursi je "otvorenih očiju čitao znakove svoga vremena. Događaje i (ne)prilike nije shvatao kao svoj usud, ili usud naroda u kome je živio, već kao sudbinski slijed događaja čiji su učesnici bili nemuslimani i muslimani koji su, ne samo htijenjem drugoga, već

i svojom voljom i neslogom uništili sigurnu lađu na kojoj su plovili pa se sada našli na uzburkatom moru na kome se brodomnici trebaju snalaziti spašavajući ono što je moguće...", zapisat će u Predgovoru bosanskom izdanju Muharem-efendija Omerdić.

Ovo je jedna od onih knjiga koje se moraju *otčitati* s vjernikom nježnošću i plemenitim

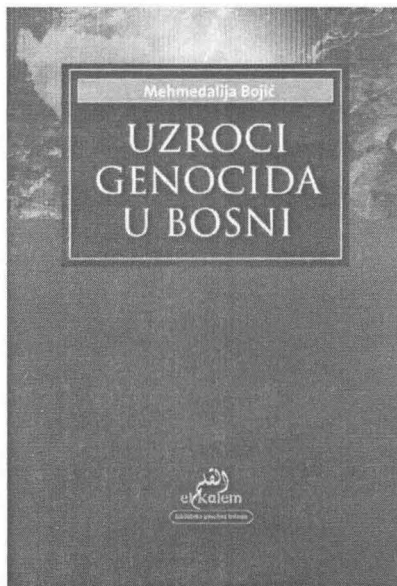
namjerama. Tako najbolje možemo vidjeti koliko nas je vrijeme u kojemu živimo svojim profanim i stresnim dinamizmom *udaljilo* od sadržaja ovakve vrste. Prevediocu, izdavaču i svima drugima koji su sudjelovali u objavljivanju ovoga djela, dakako, najbolje pohvale za dobro urađeni posao.

m

KNJIGA O UZROCIMA GENOCIDA U BOSNI

Mehmedalija Bojić: *Uzroci genocida u Bosni* (studija). El-Kalem, Sarajevo, 2001. Biblioteka posebnih izdanja

Rahmetli Mehmedalija Bojić nije dočekaao objavljivanje svoje studije-knjige *Uzroci genocida u Bosni*, pa je na unutrašnjoj klapni korica knjige uz godinu rođenja (1923.) dometnuta i godina smrti (2001.). Nije stigao ni da obavi veće promotivne aktivnosti vezane za nedavno objavljenu *Historiju Bosne i Bošnjaka* (TPK "Šahinpašić", Sarajevo, 2000.). Upravo kad smo na ovim stranicama pisali o Bojićevoj *Historiji Bosne i Bošnjaka - XVII-XX vijek*, spomenuli smo kako je značajniji dio knjige vezan za savremenu povijest Bosne i južnoslavenskih zemalja općenito. Bojiću su, kao historičaru moderne povijesti Balkana, osobito Drugoga svjetskog rata, bili dostupni mnogi jugoslavenski arhivi, dokumentacijski materijal, odakle je mogao sasvim dobro *iskarakterizirati* okolnosti i aktere agresije na Bosnu 1992. Godine i masovna

stradanja muslimanskoga stanovništva. Tako je ova studija-knjiga na neki način izdvojeni, dopunjeni tematizirani dio onoga što je na neki način već bilo objavljeno u *Historiji Bosne i Bošnjaka...*

Za ilustraciju onoga što je Bojić pisao u *Uzrocima genocida...* dovoljno je, napreskok, navesti

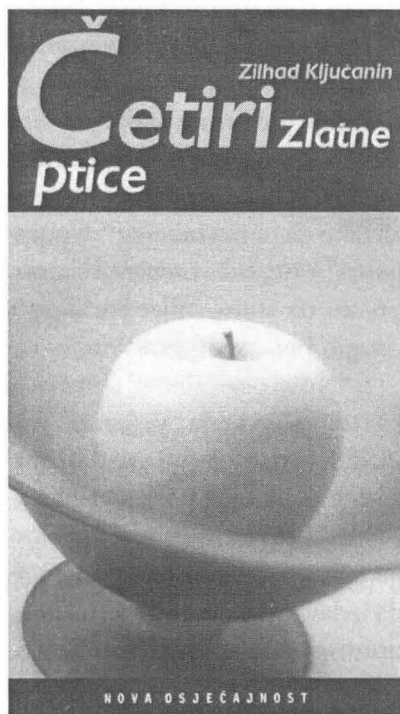
samo nekoliko naslova iz knjige: "(Zlo)upotreba historijskih i političkih nauka i mas-medija u političke svrhe"; "Međuvjerski i međuetnički odnosi u Bosni u srednjem vijeku (XII-XV vijek); "Ustanak Bošnjaka protiv osmanske vlasti, obrazovanje zajedničke Narodne vlade i oružani otpor austrougarskoj okupaciji"; "Geneza (zlo)upotrebe historijskih nauka za svojatanje BiH i asimilaciju Bošnjaka u Srbe i Hrvate"; "Etnički i vjerski genocid Ravnogorskog pokreta Draže Mihailovića nad Muslimanima"; "Bosna i Hercegovina u sastavu socijalističke Jugoslavije - položaj i status naroda i vjera, i njihovi međusobni odnosi"; "Raspad SFRJ, osvajački ratovi Srbije, Crne Gore i Hrvatske, krstaški rat Sinoda Srpsko-pravoslavne crkve, uzroci i posljedice stradanja naroda BiH" itd., itd.

Autor je u knjizi-studiji podastro veliki broj konkretnih historijskih dokumenata, tako da će ova knjiga-studija biti skoro nezaobilazna u daljnjem proučavanju i razumijevanju balkanske povijesti od najstarijih vremena do danas.

m

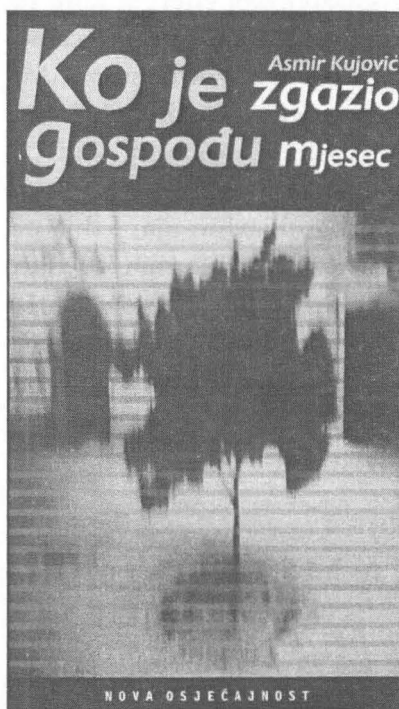
NOVA OSJEĆAJNOST

Povodom Biblioteke "Nova osjećajnost" izdavačke kuće "Vrijeme" iz Zenice, u kojoj su februara-marta 2002. objavljena nova književna djela bosanskih autora - Zilhada Ključanina: *Četiri zlatne ptice* (priče), *Asmira Kujovića: Ko je zgazio gospođu Mjesec* (roman) i Zlatka Topčića: *Remake* (filmski scenarij)

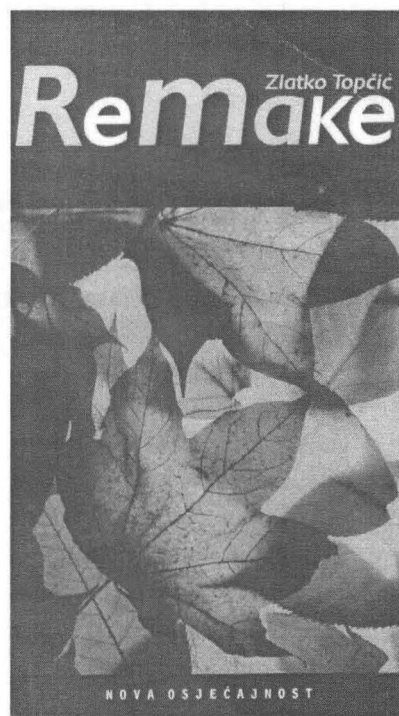
Rijetko se događa da u jednome trenutku ovdašnja književna javnost bude obradovana novim objavljenim književnim djelima afirmiranih bosanskohercegovačkih autora kao što je to bio slučaj s pojavom novih objavljenih djela Zilhada Ključanina, Asmire Kujovića i Zlatka Topčića. Od samog njihova sadržaja i činjenice da svaki od ovih pisaca objavljuje novo djelo u novom, reklo bi se "okušavateljskom" žanrovskom ruhu, do lijepog likovnog izgleda biblioteke, za što se pobrinula likovna umjetnica Mia Čukle, sve do promotivne atmosfere 14. marta 2002. godine u sarajevskom Domu pisaca.

Ključanin je već objavio četiri-pet knjiga poezije, nezaobilazan je u svim antologijama bošnjačkog i bosanskohercegovačkog pjesništva, za posljednju stihobirku *Nikad nisam bio u Bosni* (IK "Ljiljan", Sarajevo, 2000.) dobio je godišnju nagradu Društva pisaca BiH, okušao se

kao dramski pisac, kao pisac za djecu, njegov roman *Šehid* jedan je od najboljih bošnjačkih romana u XX stoljeću, ali *četiri zlatne ptice* prva su, eto, Ključaninova knjiga priča. Ta *prvost* se, naravno, nimalo ne osjeća u kvalitetu ostvarenog sadržaja. *Šehid* je već bio velika škola da se ovlada

zakonitostima proze. U pričama *Četiri zlatne ptice* Ključanin se vraća onim opsesivnim temama svoga zavičajnog psihokolorita i vječnoga djetinjstva koje su kadre same ući u priču... Priče "Muholovac", "Evandjelje po Jahiji" ili "Hudam" nanovo pokazuju Ključanina kao pisca koji je uspio povezati ironiju i liriku, smijanje životu i sjetu, paradoks i univerzalnost... Ali ono što me je posebno dodatno obradovalo u cijeloj ovoj knjizi jest hrabro *iskušavanje* novih narativnih modela. Vremena tradicionalne "pripovjedačke Bosne" zauvijek su prošla. Kao što su prošla i vremena ispovjednosti i opterećenosti domaćim književno-nacionalnim veličinama i klasicima. Samo ne na taj način da ih se *ruši*, Bože sačuvaj, nego da vlastiti spisateljski zanos bude dovoljno u dosluhu s najmodernijim svjetskim književno-stvaralačkim iskustvima... Tako priča "Hiljadarka" unosi nešto posve novo u savremeni bh.

prozni izraz. Priča ima svoja tri toka, tri stupca, tri *odjelite* priče, tri sudbine, koje se, opet, neumitno spliću u jedinstveni čitateljski doživljaj...

Asmir Kujović je sa svoje dvije objavljene knjige poezije najavljivan kao najdarovitiji predstavnik najmlađe generacije pjesnika u Bosni. Pisanje romana bio je zato poseban izazov i obaveza. Ali, od prvih rečenica-slika u romanu *Ko je zgazio gospođu Mjesec*, preko velegradskih tjeskoba, zavičajnih nesanica, generacijskih jazova, ljubavi od sjete i neispunjenosti, i rata koji za sandžacke dječake što u Bosni traga ju za identitetnim rajem dolazi kao očekujući apokaliptični "spas", Kujović nas svojom slobodnom, nenametljivom i moderno dizajniranom pričom vodi bliskim rubovima muka po ovdašnjim naravima i odrastanjima unutar balkanskih socijalnih, nacionalnih, geografskih, društvenopsiholoških, ideoloških i drugih *mračnih* ili jedvice *osvijetljenih* "minskih polja". U roman-

esknj zaplet autor upliće Jasminove dnevničke bilješke ("Dnevnik o džihadu"), bilješke djevojke Marine, olakšavajući i sebi držanje romaneskne cjeline na okupu, da bi se u sve te urnebesne psihokologeti upleli svjetovi od džina, džinkinja i snovidenja, koje slijede pojedine naratorske opservacije kojima se, prividno, relativizira ukupni pripovjedački postupak, da bi, na kraju, nakon Jasminove "ekskurzije u Babilon" cijela se priča digla u Bulgakovljevu atmosferu definitivne odlijepljenosti od svih zemaljskih nesreća i uvjetovanosti... *Ko je zgazio gospođu Mjesec* Asmira Kujovića je "mladi roman" samo u pristupu i spisateljskoj energiji koju na njegovim stranicama osjećamo, ali je u jeziku, izrazu i svemu drugome riječ je o sasvim ozbiljnom, "odraslom" romanu, koji će, nadam se, postati, nakon svoga skorog objavljivanja, jedna od naših važnijih kulturnih činjenica.

Što se tiče *Remake* Zlatka Topčića, filmskog scenarija prema kojemu se ovih dana umonti-

rava istoimeni film, o djelu će se moći govoriti tek nakon projekcije *Remakea* u našim kinima. U Bosni je inače neuobičajeno objavljivanje filmskih scenarija u obliku knjige. Ovim se primjerom pokazalo kako to može biti puni književnoestetski pogodak. Topčić je među najboljim pripovjedačima i romanopiscima u Bosni. Njegove drame su među igranijima u BiH. Svoj raskošni dar za naraciju i dramaturške tenzije Topčić je pokazao i u ovome filmskom scenariju. Tema se tiče rata, ali tako da nema nikog "dvoumljenja" koje, kako i odakle, recimo, pucao na stanovnike Sarajeva i drugih bosanskih gradova.

"Nova osjećajnost", biblioteka izdavačke kuće "Vrijeme", nudi, dakle, nadu da još sve u Bosni, kad je u pitanju promocija književne riječi barem, nije izgubljeno... Stoga imamo velike razloge da izdavaču, pogotovu autorima, uputimo velike naše čestitke!

m

HISTORIOGRAFSKA METAFIKCIJA

Murat Baltić: *Zekum i nesanica* (roman). Bosanska riječ, Wupertal - Tuzla, 2001.

Hvala Bogu da je nakon Agresije, Daytona i staloženoga iskustva u bošnjačkoj književnosti sve više onih književnih djela koja na visokoumjetnički način *aktualiziraju* netom dogođenu povijest Bosne. Sve manje su to njemušta, patetična, domovinskoromantičarska, vrišteća nacionalna,

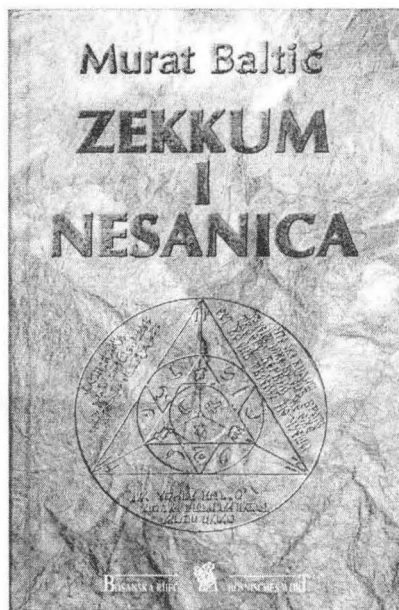
svakakva napisana/objavljena djela. U tom se smislu roman *Zekum i nesanica* bošnjačkoga pisca porijeklom iz Sandžaka Murata Baltića dočekuje kao jedno od istinskih osvježenja.

Baltićev roman je drugi dio svojevrsne romaneskne trilogije (*Fetva*, *Zekum i nesanica* i, roman

u rukopisu, *Zapadne vode*). Glavni junak svih Baltićevih romana je metafizički svjedok (ili, rečeno "po naški", evlija) Ail, koji je u Sandžak i Bosnu došao iz Jerusalema 1809. godine, u vrijeme velikih povijesnih razmirica u jugoistočnoj Evropi. U *Zekumu i nesanici* Sail prati paljenje nacionalne biblioteke, susreće se s minerom Aladža džamije u Foči, sa izbezumljenim srpskim vojnikom kojem starješina otkida genitalije zato što nije saučestvovao u silovanju privedenih

djevojaka, sa mnogim drugim naravima, mirisima, atmosfera, da bi, koliko nam je sami Baltić *otkrio* u trećem (*Zapadne vode*), Sail posvjedočio priču izgnanih Bošnjaka u Njemačkoj i drugdje u Bijelom svijetu.

Sail, dakle, dolazi iz onoga Doma Davudova triju objavljenih vjera, o čemu govori Kur'an, a. š. Istu tu sintagmu upotrijebit će Selimović u svome *Dervišu i smrti*, a pjesnik Džemaludin Latić naslovio je jednu od svojih knjiga pjesama sa *Dome Davudov...* I mada je Baltiću važnije da *priča* negoli da *svjedoči*, budući da je odgovarajuća književnoestetska razina najpouzdanije *svjedočenje*, on ovakvim gestom, skoro nes-

vjesno, skoro "uslovno", pokazuje kako bošnjačka književna tradicija ima trajnu dijalošku narav... Zlu

se ne mora samo doskočiti Dobrim; Zlo se samo u sebi urušava. Dobro je ono što je vječno. Zlo su prolazne ljudske pakosti i osionosti. Sail, kao univerzalni ljudski svjedok, prema riječima Envera Kazaza, rekonstruira vrijeme u smislu njegovog etičkog i antropološkog sadržaja, dok je cijeli romaneskni "zaplet" svojevrsna "historiografska metafikcija".

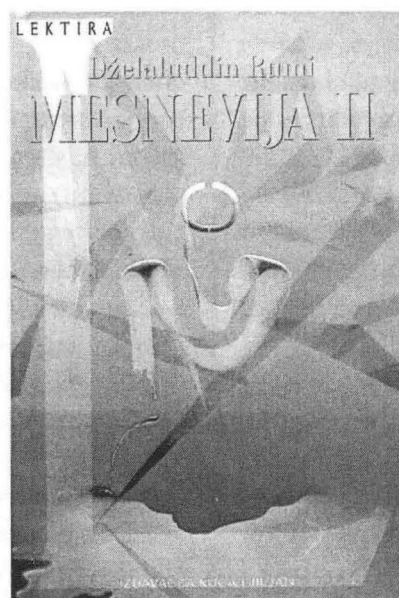
Možda bi ovdje još valjalo istaći da su romani *Fetva* i *Zekum i nesanica* već prevedeni na njemački jezik i uskoro će biti objavljeni u jednoj od renomiranih njemačkih izdavačkih kuća.

m

TRAJNA KNJIŽEVNA VRIJEDNOST I POUKA

Dželaluddin Rumi: *Mesnevi*, II. dio. IK "Ljiljan", Sarajevo, 2002. Biblioteka Lektira. Prijevod sa perzijskoga, komentar i bilješke: Fejzullah Hadžibajrić

Prije nekoliko dana u izdanju sarajevske izdavačke kuće "Ljiljan" konačno se pojavio i drugi, najavljeni tom Hadžibajrićeva prijevoda prva dva toma Rumijeve *Mesnevi* na bosanski jezik. Ranije izdanje *Mesnevi* od prije dvadesetak godina jedva se moglo naći i kod bibliofila. Ovo izdanje zadržalo je ukupnu prevoditeljsku aromu cijenjenoga alima rahmetli Fejzullah-efendije Hadžibajrića; napravljene su samo neznatne jezičke izmjene i poboljšanja tamo gdje se neće nimalo otići od prevodiočeva izvornika.

Dželaluddin Rumi i njegova *Mesnevi* dio su svjetske književne i kulturne baštine. U *Antologiji sufijskih tekstova* Eve Majerović od prije petnaestak godina Rumi je bio jedan od najzastupljenijih autora. Njegov je utjecaj nemjerljiv na mnoge kasnije generacije pjesnika među sufijama. Malo je ličnosti koje su i na Zapadu i na Istoku u tolikoj mjeri bile čitane, tumačene, cijenjene, komparirane s drugim velikim pjesničkim ostvarenjima, književnim škola i pravcima.

Ono što jedino može brinuti jest činjenica što se s prevodenjem Rumija na bosanski stalo Hadžibajrićevom smrću. Postoje, naravno *neke* sarajevske priče o *nekim* novim prijevodima, ali bit će to uvijek priče dok nastavak tomova Rumijeve *Mesnevi* ne počne ugledavati svjetlo dana.

m